

Naar een betere verankering van het voorzorgsbeginsel?

Verslag van de VMR-bijeenkomst van 3 juni 2026

M en R 2026/80

1. Inleiding

Het voorzorgsbeginsel geeft al lange tijd aanleiding tot interessante discussies binnen het milieurecht.² Dat is niet zonder reden, want het beginsel vormt een belangrijk uitgangspunt in het Europese beleid en recht. Ook de Omgevingswet bevat verwijzingen naar het beginsel.³ Het voorzorgsbeginsel blijft onverminderd actueel, bijvoorbeeld in het kader van gezondheidsrisico's bij geitenhouderijen, gewasbeschermingsmiddelen en de PFAS-problematiek. Deze voorbeelden leiden tot de vraag: 'Naar een betere verankering van het voorzorgsbeginsel?', die centraal staat in de recente bundel van de Vereniging voor Milieurecht (VMR),⁴ onder redactie van Kars de Graaf⁵ en Valérie van 't Lam.⁶

Naar aanleiding van het verschijnen van de bundel organiseerde de Vereniging voor Milieurecht (VMR) op 3 juni 2026 een bijeenkomst, waarin verder werd gediscussieerd over de verankering en toepassing van het voorzorgsbeginsel. De bijeenkomst werd voorgezeten door VMR-voorzitter Marlon Boeve.⁷ De auteurs van de hoofdstukken van de bundel gaven een pitch over hun bijdrage, waarop werd gereflecteerd door vier sprekers.

2. Het voorzorgsbeginsel en bestrijdingsmiddelen

Wybe Douma⁸ licht toe dat de Europese Verordening betreffende het op de markt brengen van gewasbeschermingsmiddelen⁹ op papier op het voorzorgsbeginsel gebaseerd is,

maar in de praktijk al jarenlang gebreken vertoont. In 2022 presenteerde de Europese Commissie, ondersteund door een effectbeoordeling, een voorstel om het gebruik van bestrijdingsmiddelen met 50% te verminderen. Onder druk van de landbouwlobby werd dit voorstel echter van tafel geveegd. In een aantal recente arresten van het Hof van Justitie van de Europese Unie (HvJ) werd vervolgens wel meer recht gedaan aan het voorzorgsbeginsel.¹⁰ Het Omnibus-voorstel dat de Commissie eind december 2025 presenteerde, beoogt regelgeving te vereenvoudigen met behoud van een hoog beschermingsniveau. Volgens Douma gaat het om deregulering waar de bescherming van mens en milieu door wordt aangetast. Het voorstel schrappt namelijk de verplichting om bij nationale toelatingsbesluiten voor bestrijdingsmiddelen rekening te houden met de meest recente beschikbare wetenschappelijke gegevens over de gevaren van middelen en de daarin verwerkte werkzame stoffen. De recente uitleg van het voorzorgsbeginsel door het Hof van Justitie (HvJ) wordt hiermee weer losgelaten. Douma concludeert dan ook dat het Omnibus-voorstel, dat bovendien is voorbereid zonder effectbeoordeling, in strijd is met het Europese recht, omdat het zowel het voorzorgsbeginsel als het beginsel van een hoog beschermingsniveau schendt.

Anne de Vries¹¹ opent haar bijdrage met een overzicht van vijf hiaten in de risicobeoordeling van gewasbeschermingsmiddelen: de cocktaileffecten van bestrijdingsmiddelen, de beoordeling op neurotoxiciteit, de afspoeling naar het oppervlaktewater, en de discrepantie met de Kaderrichtlijn Water (KRW) en de Habitatrichtlijn. Het College voor de toelating van gewasbeschermingsmiddelen en biociden (Ctgb) heeft deze hiaten erkend. Als gevolg hiervan zijn rechtszaken op gang gekomen, waarbij de hiaten in de risicobeoordeling een belangrijke reden waren om extra bescherming toe te kennen aan omwonenden en natuur.¹² In die rechtspraak fungeert het voorzorgsbeginsel als vangnet dat bescherming biedt aan kwetsbare groepen en gebieden die door de toelatingsprocedure mogelijk onvoldoende beschermd worden. Deze rechtszaken leiden ook tot regionale verschillen in beschermingsniveau en rechtsonzekerheid voor telers. Volgens De Vries is daarom een verbeterde toelatingsprocedure nodig. De EU doet echter het tegenovergestelde en breekt met het Omnibus-voorstel de toelatingsprocedure verder af. Op nationaal niveau is inmiddels

1 Mr. L.Q. (Loesanne) van der Geest en mr. M.M. (Tamar) van de Gronden zijn beiden werkzaam als promovenda bij het Utrecht Centre for Water, Oceans and Sustainability Law (UCWOSL) aan de Universiteit Utrecht.
2 Zie ook de eerdere bundel van de VMR: T. Arnoldussen e.a., (red.), *Bij twijfel (niet) doen?*, Den Haag: Boom juridisch 2009.
3 Zie artikel 3.3 en 23.6 Omgevingswet.
4 K.J. de Graaf & V.M.Y. van 't Lam (red.), *Naar een betere verankering van het voorzorgsbeginsel?* (VMR Publicatie 2026), Den Haag: Boom Juridisch 2026.
5 Kars de Graaf is als hoogleraar Publiekrecht en duurzaamheid verbonden aan de vakgroep Staatsrecht, Bestuursrecht en Bestuurskunde van de Rijksuniversiteit Groningen en is tevens Regeringscommissaris Omgevingswet.
6 Valérie van 't Lam is aan diezelfde vakgroep verbonden als bijzonder hoogleraar Milieurecht en is tevens advocaat/partner bij Stibbe te Amsterdam.
7 Marlon Boeve is hoogleraar Omgevingsrecht in gebiedsontwikkeling aan de TU Delft en universitair hoofddocent Omgevingsrecht aan de Universiteit Utrecht.
8 Wybe Douma is werkzaam als senior juridisch adviseur Internationaal en Europees recht bij het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid en is tevens docent Internationaal milieurecht bij Leiden University College.
9 Verordening (EG) nr. 1107/2009 van het Europees Parlement en de Raad van 21 oktober 2009 betreffende het op de markt brengen van gewasbeschermingsmiddelen en tot intrekking van de Richtlijnen 79/117/EEG en 91/414/EEG van de Raad.

10 HvJ EU 5 juni 2025, C-316/24 P, ECLI:EU:C:2025:422, *JM* 2025/114, m.nt. W.Th. Douma en HvJ EU 18 december 2015, C-316/24 P, ECLI:EU:C:2025:992, *JM* 2026/32, m.nt. W.Th. Douma (PAN Europe/Europese Commissie).
11 Anne de Vries is jurist bij ChemLegal en gespecialiseerd in milieurecht en chemische stoffen.
12 ABRvS 2 april 2025, ECLI:NL:RVS:2025:1428, *JM* 2025/75, m.nt. P.B. Bokelaar & R. Olivier; *M en R* 2025/60, m.nt. A.S. de Vries.

alweer een vierde convenant aangekondigd, in de hoop dat daarmee de problemen worden opgelost. De Vries beveelt aan om toch eens serieus na te gaan denken over betere landelijke wetgeving.

Lolke Braaksma¹³ reageert op de bijdragen van Douma en De Vries aan de hand van recent vastgesteld beleid in de provincie Drenthe.¹⁴ Op basis van dit beleid beoordeelt het college van Gedeputeerde Staten handhavingsverzoeken die zien op het gebruik van bestrijdingsmiddelen in de buurt van Drentse Natura 2000-gebieden. Opvallend is dat volgens het beleid geen overtreding kan plaatsvinden als er bij de teelt vijf specifieke stoffen worden vermeden. Het idee is dat alleen deze stoffen zijn aangetroffen in de Natura 2000-gebieden en dus schadelijke effecten kunnen veroorzaken. In het beleid wordt ook gerefereerd aan de afstand van 250 meter die het Hof Den Bosch hanteerde in een civiele zaak tussen een teler en omwonenden.¹⁵ Braaksma roept de vraag op hoe deze, en andere, beschermingsregimes zich verhouden tot de beoogde wijzigingen in het Omnibus-voorstel: een toegelaten stof kan ook dan pas worden gebruikt als aan alle beschermingsregimes wordt voldaan. Tot slot vraagt Braaksma zich af hoe ondanks het Omnibus-voorstel, toch gewerkt kan worden aan uniformiteit, rechtszekerheid en een hoog beschermingsniveau. Biedt de programmatische aanpak daarvoor wellicht kansen?

Uit de zaal komt de vraag of de discrepantie tussen de KRW, de Habitatrictlijn en de risicobeoordeling van bestrijdingsmiddelen wel daadwerkelijk een hiaat vormt. De verplichtingen bestaan immers naast elkaar en bijten elkaar niet. Volgens De Vries bestaat op grond van de KRW de verplichting om toegelaten middelen te herbeoordelen wanneer KRW-doelen in gevaar komen. Momenteel wordt bekeken hoe het Ctgb al vooraf kan toetsen aan de KRW, omdat het ontbreken van die bevoegdheid volgens De Vries een 'bijzondere onhandigheid' in het systeem vormt. Voor de Habitatrictlijn speelt dit minder, maar provincies zitten alsnog met de handen in het haar. Handhavingsverzoeken zijn lastig te beoordelen, omdat de cocktaileffecten van bestrijdingsmiddelen op Natura 2000-gebieden onduidelijk zijn. Het zou dus veel pragmatischer zijn als het Ctgb een afstandsnorm per middel tot Natura 2000-gebieden voorschrijft.

3. Het voorzorgsbeginsel en natuurbescherming

Ralph Frins¹⁶ opent het tweede blok van de bijeenkomst met zijn analyse van de rol van het voorzorgsbeginsel binnen

het gebiedsbeschermingsrecht. Dit rechtsgebied wordt sterk beïnvloed door het voorzorgsbeginsel, wat zich laat verklaren doordat dit beginsel is verankerd in artikel 6, lid 3 Habitatrictlijn. Dit is met name terug te zien in het kader van de stikstofproblematiek. Er wordt in dat kader al een tijd nagedacht over het verhogen van de rekenkundige ondergrens.¹⁷ De Afdeling advisering van de Raad van State heeft hier kritische kanttekeningen bij geplaatst.¹⁸ Omdat er geen wetenschappelijke consensus is, is het de vraag of bij een hogere ondergrens wel betoogd kan worden dat er geen sprake is van een causaal verband tussen een activiteit en mogelijke schade in een Natura 2000-gebied. Volgens Frins voegt een nog stevigere verankering van het voorzorgsbeginsel in relatie tot het gebiedsbeschermingsrecht niet zoveel toe. Wel pleit hij ervoor om de eerdere 'verslechteringsvergunning' weer opnieuw in te voeren, zodat ook voor activiteiten met (niet-significante) negatieve gevolgen weer een vergunning is vereist.

Volgens Sander Kole¹⁹ komt het voorzorgsbeginsel in relatie tot soortenbescherming in de casus van probleemwolf Bram goed naar voren: je mag niet zomaar een beschermd dier doden en als je die toestemming wel krijgt, moet je voldoende waarborgen inbouwen. In het soortenbeschermingsrecht moet het voorzorgsbeginsel worden meegewogen bij omgevingsvergunningen voor flora- en fauna-activiteiten. Daarnaast zijn in de Omgevingswet meerdere zorgplichten opgenomen, waaronder een specifieke zorgplicht voor flora- en fauna-activiteiten.²⁰ Volgens Kole voldoet deze zorgplicht aan de eisen van het Europese recht. Toch kent de wettekst ook veel open normen en uitzonderingsmogelijkheden, wat leidt tot rechtsonzekerheid over de toepassing van de zorgplicht. Ook verschillende rechtbanken lijken tot dusver verschillend te oordelen over het toepassingsbereik van de zorgplicht voor flora- en fauna-activiteiten. Door deze onzekerheid bestaat volgens Kole het risico dat de zorgplicht in gevallen die daarvoor in aanmerking komen niet wordt toegepast. Hij pleit dan ook voor aanscherping van de wettekst over het toepassingsbereik van de flora- en faunazorgplicht.

Harm Dotinga²¹ neemt in zijn reflectie als uitgangspunt 'in dubio pro natura': bij twijfel gaat natuur voor. Volgens Dotinga speelt het voorzorgsbeginsel niet alleen bij stikstof, maar in bijna alle natuurbeschermingssituaties een rol. Hierbij wordt *in dubio pro natura* niet altijd goed toegepast, omdat 'nee' zeggen soms niet strookt met andere belangen.

13 Lolke Braaksma is werkzaam als universitair docent bij de vakgroep Staatsrecht, Bestuursrecht en Bestuurskunde van de Rijksuniversiteit Groningen.

14 Beleidsregels handhavingsbeleid gebruik gewasbeschermingsmiddelen provincie Drenthe, <https://lokaleregelgeving.overheid.nl/CVDR756720/1>.

15 Hof 's-Hertogenbosch 22 juli 2025, ECLI:NL:GHSHE:2025:2043, *M en R* 2025/101, m.nt. E. Broeren.

16 Ralph Frins is als universitair hoofddocent Omgevingsrecht verbonden aan Tilburg University.

17 Zie in dit kader bijvoorbeeld: A. Petersen, *Expertoordeel rekenkundige ondergrens bij project-specifieke berekeningen van stikstofdeposities*, rapport in opdracht van het Ministerie van Landbouw, Visserij, Voedselzekerheid en Natuur (LVVN), 20 januari 2025, <https://open.overheid.nl/documenten/86d43aa3-07e0-4df7-bc47-4f90c5cc69a7/file>.

18 Afdeling advisering van de Raad van State, *Voorlichting over mogelijkheden introductie rekenkundige ondergrens stikstofdepositie*, W11.25.00063/IV, 21 mei 2025.

19 Sander Kole is werkzaam als universitair hoofddocent Algemeen bestuursrecht en omgevingsrecht bij de Open Universiteit.

20 Artikel 11.27 Besluit activiteiten leefomgeving.

21 Harm Dotinga is als senior jurist werkzaam bij Vogelbescherming Nederland.

Ook in de omgevingsvergunning voor flora- en fauna-activiteiten zit het voorzorgsbeginsel ingebakken. De specifieke zorgplicht geldt daarbij met name als vangnet voor de vergunningplicht en kent volgens Dotinga een breed toepassingsbereik. Dotinga meent net als Frins en Kole dat een stevigere wettelijke verankering van het voorzorgsbeginsel niet nodig is. Wel is hij voorstander van het beter in de wet of in het beleid aangeven wat wel en niet in Natura 2000-gebieden kan, nog los van de vraag of deze activiteiten significante effecten hebben.

In de discussie komt de vraag op wat het onderscheid is tussen het voorzorgsbeginsel, dat in principe tot de overheid is gericht, en de zorgplicht, die in principe tot burgers en bedrijven is gericht. Volgens Kole lijken beide concepten door de wetgever aan elkaar te worden gelinkt in de parlementaire geschiedenis van het Besluit activiteiten leefomgeving. Deze constatering roept onder de aanwezigen vragen op. Daarnaast wordt ingegaan op de toepassing van het voorzorgsbeginsel op het bereiken van de instandhoudingsdoelstellingen. Frins is voorstander van de achtervang van het voorzorgsbeginsel bij mitigerende maatregelen in het kader van de passende beoordeling, zodat er moet worden gekeken wat nodig is om aan de instandhoudingsdoelstellingen te voldoen, ook als er geen significante effecten zijn.

4. Het voorzorgsbeginsel en water, bodem en gezondheid

Jasper van Kempen²² duidt de rol van het voorzorgsbeginsel bij wateractiviteiten, waarbij hij ingaat op het algemene toetsingskader, de toepassing daarvan en de beoordelingsregel. Het gaat daarbij om alle wateractiviteiten, met de nadruk op lozingsactiviteiten. Van Kempen licht toe dat, wat betreft de normstelling, het voorzorgsbeginsel al structureel verankerd is in de uitgangspunten en methodiek, bijvoorbeeld door middel van *worst-case*-aannames en de toepassing van veiligheidsfactoren. De *worst-case*-benadering komt ook terug in de toepassing van een aantal informatiedocumenten, zoals de Algemene Beoordelingsmethodiek (ABM). Als geen informatie over specifieke stofeigenschappen beschikbaar is, wordt de stof ingedeeld in de meest waterbezwaarlijke klasse en wordt dus standaard de grootste saneringsinspanning geleverd. Van Kempen staat tot slot stil bij het beoordelingskader voor wateractiviteiten, waar eveneens een duidelijke voorzorgsbenadering zichtbaar is. Zo waarborgt de koppeling van de beoordelingsregels aan de KRW een preventieve en risicomijdende benadering in het waterspoor, wat ook in jurisprudentie wordt benadrukt. Van Kempen concludeert dan ook dat het voorzorgsbeginsel reeds diepgaand verankerd is in de structuur, bewoording en toepassing van de beoordelingsregels voor wateractiviteiten.

22 Jasper van Kempen is bijzonder hoogleraar Transdisciplinair waterrecht aan de Universiteit Utrecht en beleidsmedewerker Waterkwaliteit bij het Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat.

Pauline van Aardenne en Willemijn Polders²³ buigen zich over de vraag in hoeverre het voorzorgsbeginsel tot uiting komt in de toepassing van het bodembeschermingsrecht en onderscheiden daarbij twee sporen: voorzorg in lokaal omgevingsbeleid en voorzorg via het Besluit activiteiten leefomgeving (Bal).²⁴ Vanuit het eerste spoor wijzen zij op de koppeling tussen de ambities ten aanzien van bodemkwaliteit in gemeentelijke omgevingsvisies en de regels in het omgevingsplan. Hoewel dergelijke regels in de huidige omgevingsplannen nog beperkt zijn terug te vinden, bestaan daartoe wel mogelijkheden, bijvoorbeeld door het opnemen van vergunningplichten, onderzoeksplichten en (open) normen. Het tweede spoor ziet op de mogelijkheid om op grond van het Bal maatwerkvoorschriften en maatwerkregels te stellen. Zo kan bij gerede twijfel over de nadelige gevolgen van activiteiten maatwerk worden toegepast ter concretisering van de specifieke zorgplicht. Polders beschouwt dit als een verruiming ten opzichte van het regime onder de Wet bodembescherming. Aardenne en Polders zien daarom, ondanks het ontbreken van een directe codificatie van het voorzorgsbeginsel, goede mogelijkheden om met behulp van verschillende instrumenten uit de Omgevingswet invulling te geven aan het voorzorgsbeginsel ter bescherming en verbetering van de bodemkwaliteit.

Teun Verstappen en Malou Box²⁵ zoomen specifiek in op de gezondheidsrisico's bij geitenhouderijen. Uit diverse onderzoeken blijkt een correlatie te bestaan tussen een verhoogd risico op longontsteking enerzijds en omwonenden van geitenhouderijen anderzijds, waardoor op grond van het voorzorgsbeginsel aanleiding bestaat om maatregelen te treffen. Hoe worden deze inzichten vertaald naar het kader van het Besluit kwaliteit leefomgeving (Bkl)? Box en Verstappen staan daar vrij sceptisch tegenover. Zij zien in artikel 8.9 Bkl geen expliciete rol voor het voorzorgsbeginsel weggelegd. Wel bestaat er op grond van artikel 8.9, lid 3 Bkl de mogelijkheid om bij de beoordeling of de milieubelastende activiteit (mba) voldoet aan het criterium dat geen significante milieuverontreiniging wordt veroorzaakt, rekening te houden met het omgevingsplan. Box en Verstappen zien hier een lacune in bescherming, nu wetgeving achterblijft. Box en Verstappen menen verder dat artikel 5.32 Omgevingswet geen grondslag lijkt te bieden om een omgevingsvergunning mba voor het houden van geiten te weigeren, omdat in de meeste gevallen geen sprake is van plotselinge, acute omstandigheden waarop wel de nadruk wordt gelegd in de memorie van toelichting bij artikel 5.32 Omgevingswet.

Referent John Tieman²⁶ vangt aan met de positieve noot 'dat we met het voorzorgsbeginsel eigenlijk best goed uit

23 Pauline van Aardenne en Willemijn Polders zijn werkzaam als advocaat bij Van der Feltz advocaten.

24 Artikel 2.11 Bal jo. artikel 23.6a Omgevingswet.

25 Teun Verstappen en Malou Box zijn beiden als jurist werkzaam bij de Omgevingsdienst Brabant Noord (ODBN).

26 John Tieman is werkzaam bij de hoofddirectie Bestuurlijke en Juridische Zaken van het Ministerie van Infrastructuur en Milieu.

de voeten kunnen'. Hij gaat nader in op het voorzorgsbeginsel in de praktijk en behandelt de casussen granuliet, PFAS, geurhinder bij veehouderijen en staalslakken. Volgens Tieman zijn de resultaten van onderzoeksgegevens en de normstelling in de wet essentieel voor de vraag of het voorzorgsbeginsel te activeren is. Daarnaast bestaat er een spanningsveld tussen het voorzorgsbeginsel en algemene beginselen van behoorlijk bestuur, zoals het motiveringsbeginsel, het evenredigheidsbeginsel en het rechtszekerheidsbeginsel. Tieman concludeert dat nadere verankering van het voorzorgsbeginsel op zichzelf weinig toevoegt. Het gaat vooral om de uitleg die wordt gegeven aan het beginsel en de bewijslast.

Tijdens de discussie komt de vraag aan bod waar de grens ligt tussen voorzorg en preventie. De Afdeling Bestuursrechtspraak van de Raad van State heeft zich hier nog niet over uitgelaten, maar duidelijk is dat dit op basis van de best beschikbare wetenschappelijke inzichten moet worden onderbouwd.

5. Het voorzorgsbeginsel bij besluiten en in het civiele recht

Rogier Kegge²⁷ gaat in op de meer abstracte vraag welke rol het voorzorgsbeginsel speelt aan de voor- en achterkant van besluiten in het bestuursrecht en waarom dit zo vaak misgaat. Kegge noemt het voorzorgsbeginsel, onder verwijzing naar De Sadeleer, de 'antithese' van het rechtszekerheidsbeginsel.²⁸ Hoewel besluiten met formele rechtskracht in principe in rechte vaststaan, bestaat bij besluiten die met inachtneming van het voorzorgsbeginsel zijn genomen en zien op voortdurende activiteiten altijd een 'restrisico'. Het handelen naar dit restrisico leidt tot rechtsonzekerheid, maar de vraag is wanneer dat onaanvaardbaar is. Naast de anterieure instrumenten moeten in lijn met het voorzorgsbeginsel bij die activiteiten ook posterieure instrumenten worden ingezet, zoals monitoring en relativering van de formele rechtskracht door wijziging en soms zelfs intrekking van het besluit. Kegge ziet kansen in de toepassing van de programmatische aanpak om de restrisico's verder te kunnen corrigeren. Anderzijds kan schade vaak niet goed worden herleid naar individuele besluiten, waardoor een concreet besluit moeilijk kan worden gewijzigd of ingetrokken. Volgens Kegge moet dan ook goed worden nagedacht over de inzet van anterieure én posterieure instrumenten.

Elbert de Jong²⁹ belicht het voorzorgsbeginsel in het kader van het civiele aansprakelijkheidsrecht. Volgens De Jong vliegt het hof in de toepassing van het voorzorgsbeginsel

uit de bocht in de Shell-zaak.³⁰ De vraag lag voor hoe ver de uitstoot van Shell terug moest worden gebracht, met name met betrekking tot de scope 3-emissies (de emissies van de eindgebruikers van Shell). Het hof meent dat op Shell een eigen verantwoordelijkheid rust tot het reduceren van de broeikasgassenuitstoot, maar dat de wereldwijde norm voor het terugbrengen van de uitstoot niet kan worden omgeslagen naar individuele gebruikers. Ook stelt het vast dat er geen wetenschappelijke consensus is over de reductiepercentages die gelden voor de olie- en gassector. Om deze reden wijst het uiteindelijk de vordering af wat betreft de scope 3-emissies. Het voorzorgsbeginsel maakt dit niet anders, omdat wetenschappelijke onzekerheid niet ten laste van één partij mag komen, aldus het hof. Van deze redenering gaan de voorzorgsharen van De Jong overeind staan. De kern van het voorzorgsbeginsel is juist dat adequaat rekenschap moet worden gegeven aan de wetenschappelijke onzekerheid. Daarom heeft het hof het voorzorgsbeginsel volgens De Jong in deze zaak miskend.

Katrien Winterink³¹ ziet in haar reflectie als extra nadeel voor de toepassing van het voorzorgsbeginsel dat het bevoegde gezag afhankelijk is van de informatie die de aanvrager van een vergunning verschaft en deze informatie niet altijd juist of volledig blijkt te zijn. Bij de anterieure instrumenten ziet Winterink net als Kegge de moeilijkheid dat milieuschade vaak lastig te herleiden is tot één specifiek besluit. Winterink reflecteert verder op de gevaarzettingsleer uit het Kelderluik-arrest, dat De Jong ook aanstipt in zijn bijdrage. Volgens Winterink is deze gevaarzettingsleer moeilijker toe te passen op klimaatzaken, omdat daar het verband tussen voorzorgsmaatregelen en schade lastig aantoonbaar is. Ze is het verder eens met De Jongs bevindingen over het reductiepercentage, maar snapt ook dat het ontbreken van de wetenschappelijke consensus het opleggen van een dergelijk percentage lastig maakt.

In de discussie wordt ingegaan op de vraag of het voorzorgsbeginsel leidt tot minder rechtszekerheid, of dat dit niet een gevolg is van de onzekerheden die toch al spelen, waar het voorzorgsbeginsel juist meer duidelijkheid in probeert te brengen. Verder vraagt De Jong zich af waarom, als het opzetten van een kelderluik gevaarstelling oplevert, het enorme risico van klimaatverandering dat dan niet zou opleveren. Over het reductiepercentage betoogt hij dat als het uitgangspunt is dat er consensus moet zijn, het hof wellicht een lager percentage had kunnen vaststellen, waarover wél consensus bestaat.

6. Afsluiting

Tijdens de afsluiting wordt de breedte van het palet aan discussiepunten benadrukt. Wij moeten als notulisten toegeven dat helaas slechts een beperkt deel van die interessante

²⁷ Rogier Kegge is universitair hoofddocent bij de afdeling Staats- en bestuursrecht van de Faculteit Rechtsgeleerdheid van de Universiteit Leiden.

²⁸ Zie hiervoor ook: N. de Sadeleer, *Environmental Principles, From Political Slogans to Legal Rules*, Oxford: Oxford University Press 2002, p. 222.

²⁹ Elbert de Jong is hoogleraar Privaatrecht, i.h.b. Verbintenissenrecht aan de Universiteit Utrecht en raadsheer-plaatsvervanger in het Gerechtshof Arnhem-Leeuwarden.

³⁰ Hof Den Haag 12 november 2024, ECLI:NL:GHDHA:2024:2099 (*Shell/Milieudefensie*).

³¹ Katrien Winterink is werkzaam als advocaat bij Pels Rijcken en gespecialiseerd in het Milieurecht.

punten een plek heeft kunnen krijgen in dit toch al te lange verslag. De Graaf benoemt nog enkele nuances. Zitten er nu hiaten in het wetgevingskader voor bestrijdingsmiddelen of zijn er toch andere regels die die hiaten opvullen zodat men er wel mee kan werken? Kan de specifieke zorgplicht zo worden uitgelegd dat daar ook een vorm van voorzorg in gelezen kan worden? Volgens hem kunnen de juridische kaders van doorslaggevend belang zijn voor de toepassing van het voorzorgsbeginsel, wat al veel mogelijkheden biedt om daar op een goede manier uitvoering aan te geven. Dat vraagt soms wel wat lef en doorzettingsvermogen van het bevoegd gezag. Van 't Lam sluit zich daarbij aan, waarna de borrel wordt geopend.

Op de website van de Vereniging voor Milieurecht vindt u meer informatie over deze bijeenkomst en ook kunt u daar de VMR-publicatie 'Naar een betere verankering van het voorzorgsbeginsel?' bekijken (<https://www.milieurecht.nl/vmrbijsluitvoorzorgsbeginsel3juni2026>).